

BIBLIA

jun. - jul. - aug

31/3 - 2024

Het Beloofde Land: eigendom en territorium

Kwatongen beweren wel eens dat de twee blauwe strepen op de Israëlische vlag, die sinds 1948 de nationale vlag van de staat Israël is, zouden verwijzen naar de twee rivieren waarbinnen de staat Israël zijn contouren zou moeten hebben. Aan welke twee rivieren deze strepen refereren zou men dan in Genesis 15,18 kunnen lezen. Immers, volgens deze oudtestamentische tekst had God aan Abraham en zijn nakomelingen een land beloofd dat zich zou uitstrekken “van de rivier van Egypte tot aan de grote rivier de Eufraat”. De loop van de Eufraat is ons bekend: ze ontspringt in het huidige Armenië en stroomt doorheen Syrië en Irak naar de Perzische golf. Wat de auteur precies onder de uitdrukking ‘rivier van Egypte’ verston, is evenwel niet zeker. Hoewel sommigen haar met de Nijl in verband brengen, meent men veelal dat de auteur van Genesis 15 de Wadi el-Arish in gedachten had, een rivier op circa 40 kilometer ten zuiden van de meest zuidelijke grens van de huidige Gazastrook.

Wat er ook van zij: Genesis 15,18 confronteert ons als geen ander met de problematiek van de Bijbelse legitimatie van de omvang van het zogenoemde Beloofde Land. Los van de geopolitieke ontwikkelingen in de 20ste eeuw die aan de grondslag liggen van het decennialange gewelddadige conflict tussen de staat Israël en wat men veelal ‘de Palestijnen’ noemt, speelt met name het eerste deel van de christelijke Bijbel, het Oude Testament – en vooral een fundamentalistische lezing ervan – tot op vandaag een cruciale rol in dit conflict, niet in het minst wat het bezit en het territorium van het Beloofde Land betreft.

In deze bijdrage staan we vooral stil bij de Bijbelse achtergrond van Israël's aanspraak op het zogenoemde Beloofde Land. Immers, binnen de oudtestamentische literatuur speelt het concept van het ‘bezit’ van het ‘land Israël’ een belangrijke rol. Echter, zoals dat het geval is voor de meeste thema's in de Bijbelse literatuur, heeft de Bijbel hier geen eenduidige visie op. Integendeel, binnen het Oude Testament moeten verschillende theologische en ideologische nuances met betrekking tot dit concept worden onderscheiden.

Bovendien – ook al lijkt het thema verband te houden met de tastbare werkelijkheid van grondbezit – moet men een duidelijk onderscheid maken tussen de historische werkelijkheid en de theologische boodschap die de Bijbelse auteurs wilden verkondigen. Vooral sinds de opkomst van de historisch-kritische Bijbelwetenschap vanaf de 17de eeuw is het duidelijk geworden dat de Bijbelse auteurs niet zozeer historische betrouwbare informatie wilden verschaffen, dan wel getuigenis wilden afleggen over hun geloof in God en hun tijdgenoten ervan trachten te overtuigen dat hij een God van leven, van bevrijding en rechtvaardigheid

is. Daarenboven zijn alle Bijbelsteksten geschreven vanuit het perspectief van de Israëlieten. In het bijzonder binnen de context van geweldadige teksten – de Bijbelse thema's van de inbezitting en het eigendomsrecht van het Beloofde Land hangen onlosmakelijk samen met verhalen waarin goddelijk en menselijk geweld prominent aanwezig zijn – is het uiterst belangrijk om er ons bewust van te zijn dat de Bijbelse teksten bedoeld zijn om gelezen te worden door mensen die leden onder buitenlandse bezetting, in de hoop en het vertrouwen dat God aan hun zijde stond en er alles aan wilde doen om te garanderen dat de Israëlieten een veilige plek hadden om te leven.

Tot slot moet men voor ogen houden dat de Bijbel het resultaat is van een langdurig proces van schrijven en herschrijven. Zelfs als we in het algemeen kunnen aannemen dat het Oude Testament tussen de 8ste en 3de eeuw v. Chr. tot stand is gekomen, dan nog blijft het extreem moeilijk om de verschillende teksten en redacties precies te dateren. Hoewel het feit dat de Bijbelse teksten door verschillende (ons onbekende) auteurs zijn geschreven en herschreven het aannemelijk maakt dat ideeën of theologische overtuigingen in de loop van de tijd zijn geëvolueerd, is het niet onmogelijk dat verschillende tegenstrijdige benaderingen van één en hetzelfde thema gelijktijdig naast elkaar hebben bestaan. We moeten er ons derhalve voor behoeden om de ene visie zonder meer als primitiever te beschouwen dan een andere.

In wat volgt zullen enkele kwesties met betrekking tot het thema van het bezit van het 'Beloofde Land' de revue passeren. Na enkele beknopte opmerkingen over de terminologie 'Beloofde Land' (1), zullen de volgende onderwerpen worden behandeld: (2) de mythe van het lege land, (3) het lot van de autochtone bewoners van het land, (4) de voorstelling dat God de uiteindelijke eigenaar van het land is (5) en tot slot de vraag naar de omvang van het 'Beloofde Land'.

◆ 1. Het 'Beloofde land'

In Genesis 12,1-7 belooft God op onvoorwaardelijke wijze dat Abraham stamvader zal worden van een groot volk en dat zijn nageslacht het land dat "in die tijd" door de Kanaänieten werd bewoond in bezit zal krijgen. Hoewel men dit land veelal als het 'Beloofde Land' benoemt, is in het Oude Testament deze uitdrukking als zodanig nergens gebruikt. De veelgebruikte uitdrukking 'Beloofde Land' lijkt veeleer ingegeven te zijn door (moderne) vertalingen van het Oude Testament. Immers, in het Hebreeuws bestaat er geen equivalent voor het Nederlandse werkwoord 'beloven'.

De belofte die in Genesis 12 aan Abraham wordt gedaan, wordt nog enkele keren herhaald in het boek Genesis (bijvoorbeeld in Genesis 15,7). Na zijn dood wordt ze herhaald aan zijn zoon Isaak (bijvoorbeeld in Genesis 26,3). Vanaf het

boek Exodus komt de stereotiepe uitdrukking "het land dat God aan Abraham, Isaak en Jakob heeft gezworen" regelmatig voor (bijvoorbeeld in Exodus 6,8). Steeds wordt daarbij Gods belofte van het land gedaan aan de aartsvaders – aan Abraham, Isaak en/of Jakob. In de Pentateuch – de eerste vijf boeken van het Oude Testament – is deze belofte steeds onvoorwaardelijk: God geeft hun het land uit pure genade.

Niet alle oudtestamentische teksten delen evenwel deze mening. Zo deed volgens de profeet Ezechiël (20,5-6) God zijn belofte van het land niet aan Israëls aartsvaders, maar aan hun voorouders die in Egypte hadden verbleven en de uittocht uit Egypte hadden meegemaakt. In Ezechiël 20,15-17 herhaalt de profeet deze belofte. Daarenboven is volgens Ezechiël het bezit van het land overduidelijk aan voorwaarden gekoppeld: het bezit van het land is afhankelijk van de gehoorzaamheid aan Gods voorschriften. Als de Israëlieten niet gehoorzaam en trouw Gods voorschriften volgen, dan kunnen ze geen aanspraak maken op het land, en kunnen ze er zich aan verwachten het land weer uitgezet te worden.

Wellicht is deze voorstelling van een voorwaardelijk landbezit verbonden aan de situatie van de Babylonische ballingschap (6de eeuw v. Chr.), toen een groot deel van de Israëlieten ertoe gedwongen was in diaspora te verblijven. De auteurs van teksten zoals Ezechiël 20 zochten daarbij naar redenen waarom de Israëlieten het land was ontnomen, een verlies dat volgens hen veroorzaakt was door hun ongehoorzaamheid aan Gods voorschriften. Dit verlies van het land impliceert evenwel niet dat Israël voor altijd het 'Beloofde Land' kwijt zal zijn. Immers, in een nieuwe uittocht uit de Babylonische ballingschap zal Israël naar het land kunnen terugkeren en het weer in bezit kunnen nemen, tenminste als ze doen wat God van hen verlangt.

Dit idee van een door God aan Abraham en zijn nakomelingen of aan de Israëlieten, die de uittocht uit Egypte hebben meegemaakt, al dan niet voorwaardelijk beloofd land doet de vraag rijzen naar de houding ten aanzien van de oorspronkelijke bewoners van dit land. Of was dit misschien een land zonder autochtone bewoners?

◆ 2. Een land zonder volk voor een volk zonder land?

Er is veel discussie over de oorsprong en het gebruik en misbruik van deze slogan in de recente geschiedenis – over het algemeen wordt het geassocieerd met de beweging die er in de 19de en 20ste eeuw naar streefde een eigen Joodse staat op te richten binnen de grenzen van het zogenoemde Beloofde Land.

Wat er ook van zij, de Bijbelse traditie is unaniem in dit verband: het land dat God aan de Israëlieten beloofde was geen onbewoond gebied. Reeds in Gods belofte aan Abraham in Genesis 12,5-6 wordt duidelijk dat men het land

beschouwde als behorend tot de 'Kanaänieten': "In die tijd werd het land bewoond door de Kanaänieten" (Genesis 12,6).

Ook elders in het Oude Testament vindt men, binnen het kader van verhalen die handelen over de inbezittingen van het land, lijsten van autochtone volkeren die het land bewoonden, ook al is het niet eenvoudig om te achterhalen wat de Bijbelse auteurs precies onder deze volkerennamen verstonden. Exodus 23,28 noemt drie volkeren (Chiwvieten, Kanaänieten en Hethieten); Exodus 13,5 voegt daar nog de Amorieten en Jebusieten aan toe, en Exodus 3,8 bijvoorbeeld noemt nog de Perizzieten. De meest complete volkenlijst vindt men in Deuteronomium 7,1, waar sprake is over "de Hethieten, de Girgasieten, de Amorieten, de Kanaänieten, de Perizzieten, de Chiwvieten en de Jebusieten – zeven volken die groter en machtiger zijn" dan de Israëlieten.

Het feit dat het land dat de Israëlieten dankzij Gods belofte in bezit zullen krijgen door andere volkeren was bewoond, roept natuurlijk de vraag op hoe de auteurs de omgang van de Israëlieten met de autochtone bewoners van het land zagen. In de volgende paragraaf wordt duidelijk dat de Bijbelse literatuur geen eensluidend antwoord geeft op deze vraag, maar dat de houdingen afhankelijk zijn van de ideologische en theologische invalshoek van de verschillende auteurs.

♦ 3. Wat moet er gebeuren met de oorspronkelijke bewoners van het land?

Het radicaalste antwoord op de vraag vindt men in Deuteronomium 7,1-2: de Israëlieten mogen geen vredesverdrag met hen sluiten, maar moeten hen doden. Ook in andere verhalen die handelen over de inbezittingen van het land – zoals bijvoorbeeld Numeri 21,2 of Jozua 6,17 – is sprake van een totale uitroeiing van de oorspronkelijke bewoners.

De reden voor dit bevel om de oorspronkelijke bewoners uit te roeien – waarbij niets of niemand, ook de dieren niet, worden gespaard – was ongetwijfeld van religieuze aard. Immers, als Israël te midden van de oorspronkelijke bewoners zou zijn gaan wonen, dan bestond de kans dat dezen hen ertoe zouden verleiden om hun goden te aanbidden. Dit blijkt duidelijk uit de verzen die in Deuteronomium 7 op het uitroeiingsgebod volgen. Hier leest men over het verbod op gemengde huwelijken (hetgeen onmiddellijk illustreert dat de uitroeiing van de autochtone bewoners veelal werd beschouwd als een 'ideaal' scenario dat evenwel moeilijk in de praktijk te brengen was). Door gemengde huwelijken zouden de Israëlieten immers ontrouw kunnen worden aan Israëls God en andere goden beginnen dienen.

Echter, naast passages die een volledige uitroeiing van de oorspronkelijke bewoners voorschrijven – maar tegelijkertijd lijken te impliceren dat Israëlieten en autochtone bewoners van het land naast elkaar zullen moeten leven –, zijn er ook

teksten die het samenleven van de Israëlieten met hen geheel anders duiden. Zo wordt in Reekers 2,1-3 de blijvende aanwezigheid van de oorspronkelijke bewoners van het land voorgesteld als een straf van God: omdat Israël Gods voorschriften niet gehoorzaamde zullen de oorspronkelijke bewoners in het land aanwezig blijven. Dit past binnen wat boven reeds werd gezegd over de voorwaardelijke belofte van het land. Bovendien zullen volgens deze teksten de oorspronkelijke bewoners altijd in het land aanwezig blijven, omdat God hen zal gebruiken om de Israëlieten op de proef te stellen.

Deze benadering van de relatie tussen de Israëlieten en de autochtone bevolking van het land is wellicht het gevolg van een voortdurende confrontatie met deze laatste groep mensen: ook al zou het, theologisch gesproken, ideaal zijn als het land uitsluitend en alleen de Israëlieten toebehoorde, de Israëlieten zullen altijd het land met de oorspronkelijke bewoners moeten delen.

♦ 4. Het land behoort God toe

De omschrijving van het door God aan Israël geschonken land als het Beloofde Land fungeert ook als een herinnering aan de theologische overtuiging dat Israël eigenlijk geen recht heeft op het land. Uiteindelijk behoort het land God toe, en is het de Israëlieten slechts in gebruik gegeven. God is de feitelijke eigenaar van het land, en Israël kan geen aanspraak maken op het bezit ervan.

Om deze notie tot uitdrukking te brengen gebruiken de oudtestamentische auteurs verschillende concepten. Sommige passages benadrukken zelfs expliciet Gods eigenaarschap van het land. Zo laat de auteur van Leviticus 25,23 God zeggen: "Het land behoort Mij toe en jullie zijn slechts vreemdelingen die bij Mij te gast zijn". Israël krijgt weliswaar het gebruiksrecht – hiervoor wordt de technische term *nahālâ*, die 'erfbezit' betekent, gebruikt – het land zelf blijft Gods eigendom.

♦ 5. De omvang van het beloofde land

Meer dan ooit staan de grenzen van de in 1948 opgerichte staat Israël – en de sinds 1967 door Israël bezette gebieden – weer ter discussie. Meer dan ooit blijkt wellicht dat we voorzichtig moeten zijn met het klakkeloos overnemen van de landsgrenzen die de staat Israël zich toemeet. De Westelijke Jordaanoever en de Golanhoogten gelden internationaal immers nog altijd als onrechtmatig bezet gebied. En de aard van het optreden van het Israëlische leger in Gaza doet op zijn minst vermoeden dat spoedig ook deze strook (opnieuw) onder Israëlische controle zal vallen.

Dit leidt tot de vraag hoe in de Bijbelse literatuur over de grenzen van het Beloofde land werd gesproken. Ook hier geldt: de Bijbel geeft geen eenduidig beeld. Naast de vage aanduiding dat het Beloofde land reikte "van Dan tot Berseba"

(zie bijvoorbeeld 2 Samuël 24,2) kunnen er in de Bijbel enkele afbakeningen van het 'Beloofteland' worden onderscheiden. Volgens de reeds genoemde tekst Genesis 15,18 belooft God aan Abraham om zijn nakomelingen een land te geven dat reikte "van de rivier van Egypte tot aan de grote rivier de Eufrat". Doorheen de geschiedenis heeft het land evenwel nooit deze omvang gehad, hetgeen niet wegneemt dat sommigen dromen van zo'n uitgestrekt territorium.

In Numeri 34,1-12 en Ezechiël 47,13-20 is de omvang van het Beloofteland alvast veel beperkter. In deze passages maakt Transjordanie – een deel van het huidige Jordanië – alvast geen deel uit van het Beloofteland, terwijl een groot deel van zuidelijk Syrië (waaronder de Golanhoogten) en wat thans de (door Israël bezette) Westelijke Jordaanoever wordt genoemd, er wel toe behoort. De grenzen van het land zoals ze in deze twee passages zijn gepresenteerd komen min of meer overeen met de landsgrenzen tussen 1400 en 1200 v.Chr. In werkelijkheid was het 'Beloofteland' in deze periode evenwel niet meer dan een Egyptische provincie. Daarenboven is de voorstelling van de Jordaan als oostelijke landsgrens wellicht door theologische motieven ingegeven. Immers, volgens de meeste oudtestamentische passages geldt de doortocht door de Jordaan – die in werkelijkheid niet meer is dan een kleine en gemakkelijk doorwaadbare rivier – als aanvang van de inbezitting van het Beloofteland, dit naar analogie met de doortocht door de 'Rietzee', die de uittocht uit Egypte markeerde. In tegenstelling tot deze passages maakt volgens bijvoorbeeld Deuteronomium 31,1-4 Transjordanie dan weer wel deel uit van het Beloofteland.

Tot slot lijkt ook Genesis 13,11-15 te refereren aan de omvang van het Beloofteland. In deze passage leidt God Abraham naar een heuvel tussen Betel en Ai en toont hem het omliggende gebied. Vanop deze hoogte is het zicht evenwel tamelijk beperkt. Feitelijk ziet Abraham niet meer dan een grondgebied dat overeenkomt met dat van de provincie Jehud uit de Perzische tijd, hetgeen doet vermoeden dat deze passage ook uit deze periode (5de-4de eeuw v.Chr.) dateert.

◆ 6. Tot besluit

Het concept van het 'Beloofteland' is een van de belangrijkste thema's binnen de Bijbelse literatuur, een thema dat binnen het steeds opflakkerende Israëliisch-Palestijns conflict steeds opnieuw in de actualiteit komt. Belangrijk daarbij is de vaststelling dat er binnen de Bijbel geen eensluidende voorstelling van het land is. Elke passage moet worden gelezen tegen de concrete historische achtergrond waartegen ze tot stand is gekomen. Met het risico al te veralgemenend te zijn kunnen in dit opzicht twee benaderingen worden onderscheiden.

Enerzijds zij er mensen die dromen van en praten over het Beloofteland waarin ze niet leven. Het is een utopie. Het Beloofteland is een land waarin er

geen vijanden zijn, een land waarin het aan niets ontbreekt, een "land dat overvloedig van melk en honing" (zo onder andere in Exodus 3,8). Het is vooral de situatie van de Babylonische ballingschap en de diaspora, en het gemis van het hebben van een eigen land, dat wellicht de historische context is waarbinnen deze voorstelling welig floreerde.

Vanuit het standpunt van mensen die het 'Beloofteland' bewonen, is het land vaak niet zo ideaal als verhoopt. Men wordt er geconfronteerd met de harde realiteit; de ideale wereld waarvan men droomde blijkt veel eerder een illusie te zijn. Geconfronteerd met deze ontgoocheling gaan de Israëlieten dan op zoek naar een verklaring waarom het Beloofteland zo teleurstelt. Deze confrontatie met de werkelijkheid was er ongetwijfeld de aanleiding toe om het landbezit voorwaardelijk te formuleren: het feit dat het 'Beloofteland' niet zo ideaal is, dat de Israëlieten het moeten delen met autochtone volkeren of dat ze het land keer na keer (dreigen te) verliezen, hebben ze te danken aan hun eigen zondigheid.

Hans AUSLOOS

Directeur de recherches F.R.S.-FNRS

Faculté de théologie et d'étude des religions UCLouvain

Reageren? Altijd mogelijk via info@biblia.be

*Figuur 3. Mozes aanschouwt het
beloofde land @wikimedia*